

R 1977-7

§ 44-50

>>>

[Polemika s pojetím lidských práv u Mileny Srnské]

16. 8. 77 [770816-1]

(44) (1) (SSaŽ - Strašnice, 16. 8. 77 dopoledne.)

Milena Srnská (*Právník* č. 5-6/1977, str. 480) mluví o „rozdílnosti samé podstaty lidských práv v kapitalistické společnosti na straně jedné a socialistické společnosti na straně druhé“. To je hrubá nepřesnost (přinejmenším; ukáže se však, že jde o otázku koncepce, tedy věc mnohem závažnější): rozdílnost není v „podstatě lidských práv“, nýbrž v jejich právním zajištění a vyjádření, event. v jejich pojetí. Lidská práva jsou něčím, co je nutno respektovat a jejich uplatnění garantovat, event. upravovat, a to jak vnitrostátně, tak mezinárodně, ale nejsou ani jakýmkoliv respektováním ani žádnými garancemi či úpravami konstituována. Žádnými „materiály“, ani takovými, jako je všeobecná deklarace nebo mezinárodní pakty apod., se člověku a občanovi práv a svobod nedostává (str. 483 - interpretace stanoviska signatářů Charty 77 je v tomto smyslu insinuací a misinterpretací); nelze tedy vůbec mít za to, „jako by přímo z paktů se jednotlivec stal nositelem subjektivních práv“ (dtto). Ostatně sama autorka mluví o „dalším rozpracování a kodifikaci principu respektování lidských práv, který v Deklaraci principů, která je součástí Závěrečného aktu KEBS, byl vyjádřen“ (483): respektovat lze pouze něco, co není založeno ani konstituováno teprve tímto respektem, nýbrž co mu „předchází“. Právní vymezení postavení člověka ve společnosti a ve státě může být samozřejmě v různých společnostech a v různých systémech různé, ale lidská a občanská práva a základní svobody jsou něčím, co by mělo každé takové právní vymezení respektovat jako něco, k čemu má blíž nebo dál a k čemu se postupně má (musí) blížit.

Autorka se zmiňuje několikrát o „neochotě vyspělých kapitalistických států ratifikovat oba pakty“ (str. 481, 482). Jistě z toho nevyplývá, že ratifikací samou se lidská práva a svobody konstituují; ale jde také - a především - o to, že tam, kde se přísně rozlišuje mezi formulací právní normy a mezi skutečností, jak tato norma je uplatňována a realizována, není možné prázdnou ratifikací předstírat něco, co ve skutečnosti neexistuje. V demokratické společnosti by se takový akt stal příležitostí k tvrdé kritice podvodného pokusu o předstírání a zastírání skutečnosti. Nicméně

okolnost, že autorka se brání proti výkladu mezinárodních paktů, jako by se jimi jednotlivci dostávalo určitých práv, svědčí o tom, že realizace **závazků** ať už mezinárodních, ale fakticky **ratifikovaných**, uvnitř země jí neleží na mysli a že o ni vůbec neprojevuje starost. Vždyť dokonce i za předpokladu, že ratifikace má charakter mezinárodní úmluvy, musíme soudit, že z ní něco vyplývá pro právní strukturu společnosti také vnitrostátně, ať už přímo pro jednotlivce, nebo nikoliv, tj. jen nějakým dalším prostřednictvím (např. dalších zákonů apod.). Bez ohledu na odmítané přirozenoprávní pojetí něco z ratifikace paktů vyplývá. A co tedy? Vyplývá to podle nějakého přidělového systému jen pro některé občany nebo pro ně víc než pro jiné? Závazek, že nikdo nemá být v určitém směru diskriminován, má snad být vykládán tak, že jeho aplikace má nebo může být různá podle toho, o koho, tj. o jakého člověka a občana jde? Což není jasné, jaký to je nesmysl? (Vyvolává to reminiscenci na orwellovskou formulaci, že „všechna zvířata si jsou rovná, ale některá jsou si rovnější“.)

M. Srnská trvá na tom, že v případě paktů jde o projev dohodnuté vůle států s rozdílným společenským zřízením, čehož důsledkem je skutečnost, že „vnitrostátní úprava cestou legislativních i dalších opatření je svou podstatou zásadně rozdílná ve státech kapitalistických na straně jedné a socialistických na straně druhé“ (480). Buď tedy autorka přiznává, že lidská práva předcházejí jak všem mezinárodním dohodám i vnitrostátním úpravám; pak ovšem zní dost kuriózně, že vnitrostátní úprava je „svou podstatou zásadně rozdílná“ podle toho, zda jde o kapitalistickou, nebo socialistickou společnost. To by mohlo v uvedeném případě platit jen za předpokladu, že v této „úpravě“ zůstávají lidská práva čímsi vedlejším a okrajovým, zatímco čímsi podstatným a zásadním je něco zcela jiného, co se netýká přímo lidských práv, nýbrž charakteru sociálního systému (a člověka teprve prostředkovaně). Anebo lidská práva legislativním „a jiným“ (?) opatřením nepředcházejí, nýbrž jsou jimi konstituována. Pak ovšem „svou podstatou zásadně rozdílná“ „úprava“ právního zakotvení lidských práv konstituuje vždy něco docela jiného podle toho, o jaký typ společnosti jde, tedy něco jiného v kapitalistickém a něco jiného v socialistickém systému. Jenže je-li tomu tak, pak je naprosto nesmyslná jakákoliv mezinárodní dohoda, neboť její pojmy nemají pevný obsah. Pak ani onen autorkou předpokládaný „obecně dohodnutý standard“ (480) vlastně neplatí, neboť mu je přikládán pokaždé jiný význam, jiný smysl. Realizace a konkretizace takto vágně dohodnutého standardu pak není vázána ničím podstatným a zásadním a je tedy vzhledem k dohodnuté normě maximálně libovolná; a právě tato libovůle a možné svévole je vydávána za

„vnitřní věc státu“ (480). Subjektivismus tohoto pojetí je nabíledni a je zářející.

<<<

>>>

[Právo (křesťana) na svobodně zvolenou práci a potřeba křesťanské akademie]

16. 8. 77 [770816-2]

(45) (2) (SSaŽ - Strašnice, dopoledne.)

Jedním ze základních lidských práv, jež je zakotveno v Mezinárodním paktu (konvenci) o právech hospodářských, sociálních a kulturních (č. 120 Sb. z r. 1976), je právo na práci jakožto „právo každého na příležitost vydělávat si na živobytí prací, kterou si svobodně vybere nebo přijme“. (Formulace Mileny Srnské, *Právník* č. 5-6, 1977, str. 481.)

V této zemi je několik milionů křesťanů (přesné číslo nelze uvést, protože na jedné straně je evidence velmi nedostatečná, na druhé straně je diskriminace křesťanů taková, že mnozí křesťané jsou jimi jen vskrty a navenek se k tomu veřejně nehlásí). Na rozdíl třeba od Polska, kde existuje celá katolická univerzita (nepřetržitě existovala dokonce po celou dobu stalinismu), existují u nás pouze theologická učiliště, která byla vydělena ze svazků univerzitních a která jsou zaměřena výhradně na přípravu duchovních. Laici nemají možnost žádného studia na křesťanských školách a jsou tedy eo ipso diskriminováni třeba proti komunistům, kteří, ačkoliv je jich méně co do počtu, mají k dispozici a pod svým výhradním vlivem jak vysoké školy (a ovšem i ostatní), tak vědecké instituce. V té věci je zapotřebí učinit postupně celou řadu kroků k nápravě. Do té doby, dokud se po této stránce nedosáhne uspokojivého stavu, je třeba se orientovat na opatření prozatímní. Jedním z takových prozatímních opatření je soukromá výuka některým oborům, zejména pak křesťanské filosofie. Rozhodl jsem se věnovat své síly tomuto soukromému vyučování, protože jednak není zabezpečeno institučně, jednak mně samotnému je odpíráno právo na práci nejen v mém oboru, tj. v oboru mé kvalifikace, ale dokonce i v práci topiče (a předtím v práci nočního vrátného).

Žádám o souhlas s tím, abych tuto soukromou výuku mohl provádět ve formě kondic za úplatu a abych mohl být přitom normálně pojištěn, platil náležitou daň apod. Do té doby, dokud mi souhlas nebude udělen, budu výuku provádět (nejspíš v omezeném rozsahu) bez úplaty. (Je ovšem možné také jiné řešení, že se najde veřejná platforma pro podobnou výu-

ku, např. na půdě Lidových akademií, Socialistické akademie apod.) Má kvalifikace je dostatečná a mohu ji navíc doložit studii již vyššími i dosud nepublikovanými (jako je např. habilitační práce, k jejímuž projednání na záměr ministerských orgánů vůbec nedošlo, ačkoliv jsem byl k jejímu podání vyzván).

Půjde o docela nový případ, ale po něm musí přijít na řadu případy další, neboť zájem o podobné školení bude značný. Zároveň bude možno po získaných zkušenostech uvažovat o dalších krocích (např. o zřízení samostatné křesťanské akademie nebo akademie, kde by křesťanské myšlení mělo zajištěno své místo). Není vyloučeno začít s realizací podobného projektu také okamžitě. Něco podobného jsme měli před lety na mysli, když jsme připravovali ustavení EHISu [*Ekumenické hnutí inteligence a studentstva, pozn. red.*].

Perspektivně půjde o vytvoření organizační (členské) základny hnutí, které by buď samo bylo křesťanské (tj. hlásilo by se nekonfesijně nebo nadkonfesijně ke křesťanství), anebo by zabíralo šíře, ale tak, že by se v něm křesťanská složka cítila naprosto doma. Toto hnutí si musí opatřit vhodné shromažďovací prostory, vhodné retreatové a konferenční prostory, zajistit studijní pracoviště, knihovnu a čítárnu (s větším počtem časopisů), rekreační prostory a prostory pro intelektuály vysokého věku, kteří potřebují zvýšenou péči, ale nejenom fyzickou (na to se v naší společnosti naprosto zapomíná). A do té doby, dokud se situace celospolečensky nenormalizuje, také materiální zajištění odborníků, kteří byli zbaveni svých odborných funkcí, aby přesto mohli pracovat ve svém oboru, zprostředkovat jim pracovní příležitosti, ev. vydání jejich studií apod. Bylo by žádoucí, aby taková organizace mohla také provozovat nakladatelskou činnost a vydávat i časopis (jeden nebo několik). Dále by mohla provozovat experimentální školu - střední nebo i základní - a mohla by mít k dispozici výzkumné středisko s několika školicími místy. To vše podle okolností a možností.

<<<

>>>

[Politická angažovanost filosofa a specificky filosofický „průšvih“]

17. 8. 77 [770817-1]

(46) (3) (SSaŽ - Strašnice, 17. 8. 77 dopoledne.)

V době, která je tak zpolitizovaná (až přepolitizovaná) jako naše, filosof absolutně nemůže nedbat politické situace a pohybu politických struktur a těles, ba nemůže zůstat v distanci k politické sféře, ale musí se sám také politicky angažovat. Ovšem cílem filosofovým není nějaká konkrétní politická změna, nějaký posun apod., nýbrž jedině posun celého zakotvení, celého pobytu člověka ve světě. (Marx tomu říká „změna světa“, ale to je velmi nevhodný termín, především také matoucí; jinak ovšem člověk sám sebe a svůj vztah ke světu nemůže měnit, aniž by změnil něco na světě, a nemůže podnikat nic proměňujícího „svět“, aniž by se změnil sám, takže naše výhrada směřuje pouze k tomu, že výraz „měnit svět“, resp. „změna světa“ nepřípustně sugeruje předmětnost světa.)

Nicméně politická složka lidské společenské existence je významná a dnes stále významnější. A má-li člověk poznat sám sebe a vědět, co dělá, když něco podniká, nemůže vynechat politický aspekt své existence a politické předpoklady (zdroje) i důsledky svých aktivit. To ovšem zase předpokládá, aby se politická situace jednotlivce, skupin i celé společnosti ukázala v pravém světle a v plnosti svého významu. Pravda o politické situaci se však ukazuje jen ve specifickém, od běžného odlišném přístupu k této situaci, do této situace a postupu v této situaci. Přístup, přistoupit je v latině odvozen od slovesa *aggredior*; přístup je agrese a bez agrese se neobejde. Nikoliv přizpůsobení, nýbrž přístup otvírá pohled na pravý stav věcí. A specifickým přístupem filosofovým je přístup z distance, přístup odjinud, z jiných předpokladů a z jiných pozic. Jinakost filosofie ovšem vzbudí rozruch v běžném politickém životě, v běžném postupu či vývoji politické situace. Politická angažovanost filosofa není zařazení do řady, není to žádná politická integrace filosofa s ostatními podobně integrovanými členy společnosti nebo politického organismu, nýbrž je to vždy jakási konfrontace a výzva, ba vyzývavost. Z toho vznikají tzv. „průšvihy“, ovšem nikoliv jakékoliv, nýbrž specificky filosofické. Je tomu tak proto, že také jejich základ je specificky filosofický, neboť je zakotven ve specifickém způsobu angažovanosti filosofie na politickém životě. Ukažme si povahu této specifické angažovanosti na příkladě.

Když byl v Praze Tom Stoppard a když jsme spolu mluvili v jednom „rybím grillu“, ptal se, co vlastně jsme zamýšleli s Chartou, zda se domníváme, že nějaká společnost vůbec je schopná se spravovat principy vyjádřenými v mezinárodních paktech. Musel jsem mu odpovědět, že ratifikace paktů se vydává za důkaz superiority socialistických států, neboť kapitalistické s ratifikací dost váhají. Proto jsem alespoň já považoval za nutné ukázat na to, že se ratifikované pakty neplní. Politické vedení musí ukázat, zda ratifikaci mínilo vážně, anebo jenom jako mezinárodně poli-

tický trik a jakousi reklamu socialismu v cizině. Naše vláda musí ukázat, zda se československými zákony (a mezinárodní pakty se ratifikací staly součástí našeho právního řádu) cítí vázána, či nikoliv. – Tak tohle právě je specifický filosofický přístup. Filosofie odmítá uznávat jakékoliv konvence, např. že se určité právní formulace nemusejí, nebo dokonce nemají chápat příliš doslovně atd., ale sáhne přímo na „nerv věcí“. Z toho pak je pochopitelně „průšvih“. Ale filosof se takovému průšvihu vůbec nevyhýbá, neboť právě takový průšvih přinese víc světla a ukáže situaci v jasnějších konturách.

Při tom ovšem nezůstane. Odhalená pravda mění situaci i v praktických důsledcích; buď je neúnosné trvat na něčem, co ve světle pravdy neobstojí, a pak se musí podniknout něco pro nápravu; anebo se vymýšlejí další triky a podrazy, protože situace se změnit nesmí a nemůže – a pak ovšem je nutno vést centrální útok na pravdu a její obhájce. Ovšem to zase pronikavě osvětlí samotnou situaci a zejména držitele moci, kteří si nemohou dovolit se postavit do světla pravdy, tj. ukázat se, čím vskutku jsou.

<<<

>>>

[Univerzita jako pokus o jednotu lidského vidění světa]

17. 8. 77 [770817-2]

(47) (4) (SSaŽ – Strašnice, 17. 8. 77 dopoledne.)

Idea univerzity upadla v zapomenutí; dnes chápeme univerzitu jako jistou organizaci vysoké školy, jako instituci výchovnou, kde profesori přednášejí, žáci naslouchají a cvičí se ve svých oborech pod jejich vedením. Když absolvují zkoušky, stávají se odborně připravenými a chybí jim už jen potřebná zkušenost. Ale to je naprosto vnější a nepřiměřený, povrchní pohled na univerzitu. Univerzita je ve své podstatě pokusem o odpověď na vyzývavé ohrožení jednoty lidského života a jednoty lidského vidění světa a jednoty přístupu k tomuto světu. Prvním pokusem o integraci všech vrstev a složek lidského života tváří v tvář jednotnému, „krásnému“ světu (= kosmu) je filosofie. Ale filosofie byla vždycky také zkoumáním a analýzou; odtud také tendence rozstrukturovat se na jednotlivé – zatím stále ještě filosofické – disciplíny. Ale tyto disciplíny měly brzo rostoucí centripetální tendence, až se skutečně vydělily v samostatné, již nefilosofické, nýbrž právě mimofilosofické, „vědecké“ obory. Tím došlo jakoby k rozpadu „kosmu“ a ve vši naléhavosti se před vzdělance postavila otázka rekonstituce, resp. restaurace jednoty, integrity světa, „kosmu“. Čili jak znovu

získat svět jako „univerzum“. To nebylo jednoduché; zejména to nebylo možné pouhým návratem, rekursem k filosofickému základu. Bylo zapotřebí zachovat vydělené speciální disciplíny, ale uvést je znovu v jednotu. K tomu cíli bylo nezbytné vytvořit dosti komplikovanou strukturu, soustavu nových vztahů, kterým sice vévodila filosofie (resp. zejména teologie), ale aniž by se je pokoušela redukovat na nějaké své odnože. A tato nová soustava vztahů si vyžádala také určité institucionální či lépe: organizační zabezpečení – a to právě v univerzitě. Univerzita je tedy zároveň ideový, myšlenkový, ale zároveň také organizační pokus o vytvoření jakési atmosféry solidarity a vzájemnosti, v níž jedině mohou vědy růst jako navzájem spjaté a souvislé, neboť ve svém poznávání mířící k témuž světu, k témuž univerzu (byť z různých stran). Univerzita jednak koordinuje aktivitu jednotlivých oborů (které v důsledku svého osamostatnění ztratily schopnost se samy vyvíjet koordinovaně); zejména pak stimuluje a usnadňuje komunikaci mezi obory a mezi odborníky; a tím, že v komunikaci přivádí různé disciplíny a různé koncepty do konfrontace, do rozhovoru, diskuse až polemiky. V důsledku toho všeho musí každá speciální disciplína nějak respektovat výsledky bádání jiných speciálních disciplín a tak se jí dostává opětovných připomínek toho, že svět, jímž se zabývá a jež zkoumá, je týž jako svět, jímž se zabývají a jež zkoumají jiné disciplíny, že je to tedy „univerzum“.

Univerzita ovšem nekoordinuje jen odborné disciplíny, ale také vědce a adepty vědecké dráhy. Zkoumající vědec musí být i docela lidsky, společensky přiváděn do kontaktu s druhými vědci, ovšem především ve věcném zájmu, ale také osobně. Univerzita není pouze organizace, instituce, ale je to také určitá duchovní a myšlenková atmosféra, v níž je v poslední každé vědecké úsilí zakotveno. Neboť není možná žádná věda, žádný výzkum bez opravdového zájmu těch druhých, společnosti vůbec a zejména vzdělanců, intelektuálů, odborníků (nejen téhož oboru). Nejde jenom o to, že společnost musí nějak přispívat materiálně a finančně, tj. že vědec žije nutně z přebytků společenské produkce, že si bezprostředně málokdy může vydělávat na svou obživu přímo užitečnými výsledky, jichž dosahuje. Tím nejdůležitějším je společenský interes ve věci samé, zájem o poznání (tj. o poznání světa), o vědění vůbec. Vědec zároveň musí o svých objevech a o svých teoriích ty druhé přesvědčit nebo alespoň přesvědčovat; pravda musí být sdělována, tj. formulována a zdůvodňována tak, aby přesvědčila. A kontrolu, je-li nějaké zdůvodnění nebo nějaký výklad opravdu přesvědčivý, musí a také může vykonávat jen poměrně úzká skupina odborníků, tj. těch, kteří jsou s danou problematikou důkladně seznámeni a mají své vlastní přístupy i své vlastní názory, zejména však jsou jakožto

myslitelé a vědci vždycky otevření vstříc pravdě a lepšímu poznání pravdy.

<<<

>>>

[Univerzita jako prostor rozhovoru a polemiky]

18. 8. 77 [770818-1]

(48) (5) (SSaŽ - Strašnice, 18. 8. 77 dopoledne.)

To hlavní, oč na platformě univerzity jde, je rozhovor, diskuse, polemika, krátce střetání názorů a koncepcí, při čemž ovšem rozhodující význam má argumentace a její přesvědčivost a logika. Zatímco ve speciální vědě je každý filosofický prvek omezován a vytlačován a v zájmu obecné závaznosti je všechn důraz soustředěn na věcné souvislosti a tzv. fakta. Na univerzitě není prvořadou záležitostí výkonnost, efektivita vědeckého výzkumu, nýbrž taková interpretace jeho výsledků, která by ukázala jejich smysl v nejširším kontextu (např. antropologickém nebo kosmickém apod.). Věda, rozpadající se na desítky a stovky odborných disciplín, zachovává, resp. znovuzískává svou integritu v budování čehosi, jako je „světový názor“ (přičemž zatím nechme stranou slabiny světonázorových pokusů a kritiku ze strany filosofie). Důležitost „světového názoru“ by mohla někdy slabší duchy svádět k vymáhání souhlasu s určitým vybraným, jediným světonázorem. Ale to je právě v naprostém rozporu s ideou a s duchem univerzity; na univerzitě nesmí vládnout žádný světonázorový (a tudíž ideologický) monopol. Exkluzivní důraz na jediný světový názor s sebou nutně nese pokusy o přezkoumávání názorů jak vyučujících, tak školených. A to je konec univerzity a univerzálnosti. (Srv. K. Jaspers, *Die Idee der Universität*, 3351, Berlin 1923, s. 50 n.) Univerzita ovšem není možná bez výběru, a to jak bez výběru učitelů, tak bez výběru studentů. Ale kritériem přijímání a diplomování studentů smí být pouze jejich inteligence, vzdělání a píle, resp. soustředěnost. Právě tak kritériem pro habilitační řízení musí být vysoká úroveň vědeckého výkonu, nikoliv ideové nebo ideologické zaměření. To není zanedbáváno ani přehlíženo, ale je předmětem diskuse a polemiky, námitek a vyvracení. Když si zpřítomníme situaci filosofické katedry na ffické fakultě Karlovy univerzity, když odcházel František Krejčí do důchodu, musíme především vysoko hodnotit skutečnost, že Krejčí nebyl pod žádným nátlakem a mohl si vybrat skutečně svého nástupce sám. Zároveň však se nemůžeme vyhnout tvrdé kritice na stranu Krejčího, který si zvolil nikoliv nástupce nej-

schopnějšího, nýbrž sobě ideově a ideologicky nejbližšího, a znemožnil tak největšímu mysliteli meziválečných let, aby zakotvil na filosofické fakultě (a způsobil tím, že musel být odsunut na fakultu přírodovědeckou). Krejčí si počínal stranicky až sektářsky, a velice tím poškodil osudy české filosofie.

Na univerzitě má každá vědecká disciplína pamatovat na svůj vztah k celku, tj. má být filosofická. Ale její filosofičnost nemůže a nesmí být dirigována, direktivně určována; na univerzitě panuje filosofická (i vědecká, pokud jde o koncepcce, teorie atd.) rozrůzněnost. Nicméně různé směry a různé názory zůstávají na půdě univerzity v rozhovoru, a tím v respektu k názorům odlišným. Z univerzity nelze vylučovat žádné názory a ideje, žádné koncepcce ani teorie, pokud jsou zdůvodňovány na úrovni. Proti jejich zdůvodnění lze vznést námitky a proti názorům lze i ostře polemizovat, ale bez újmy na cti a váženosti jejich představitelů a bez pokusů o jejich diskvalifikaci jakkoliv motivovanou, ale vyhýbající se věcné argumentaci.

Tím vším se ovšem jen předmětně pokoušíme uchopit hlavní rysy atmosféry, duchovního milieu univerzity. Toto milieu je hlavní; je rozhodující pro samu vědeckost vědy, neboť umožňuje a dokonce nutí vědce reflektovat tak, aby lépe a přesněji věděl, co vlastně dělá, když pracuje vědecky, a jaký má tato jeho vědecká práce smysl v celkovém kontextu lidského postavení ve světě a lidského přístupu ke světu a k sobě. Bez tohoto k reflexi vedoucího duchovního prostředí se věda odcizuje nejenom filosofii a nejenom ostatním speciálním disciplínám, ale v posledu sobě samé, protože ztrácí kontrolu nad sebou a nad tím, co podniká.

<<<

>>>

[Současná krize univerzity a vědy]

19. 8. 77 [770819-1]

(49) (6) (SSaŽ - Strašnice, 18. 8. 77 dopoledne.)

Univerzita se z duchovní instituce změnila v průmyslový podnik. Masy studentů na většině oborů jednak vylučují bližší osobní kontakt učitelů s žáky, zároveň však znemožňují zařadit pedagogický proces nenápadně do procesu samotného výzkumu. Výzkum se přesouvá mimo univerzitu do odborných ústavů a univerzitním učitelům narůstají pedagogické povinnosti tou měrou, že jim to takřka znemožňuje jejich vlastní odbornou práci. Tím nutně úroveň univerzity upadá; naproti tomu „vyšší úroveň“ vě-

deckých ústavů (ať akademických nebo rezortních) není záchranou, neboť tam se naprosto ztrácí myšlenka jednotného vědění uprostřed úsilí o stále větší a pronikavější specializaci. Řešením není ani personální unie ředitele ústavu a vedoucího katedry, neboť to jen znásobuje povinnosti a ještě víc znemožňuje skutečnou vědeckou práci. Ředitel ústavu se nutně stává manažérem a byrokratem, zatímco se samotným výzkumem ztrácí kontakt. Ze své moci žije v předstírání vědecké práce – tu a tam dává k dispozici své nápady a nechává druhé, mladší pracovníky, aby vědeckou práci vzali na sebe. Někdo přijde s pozoruhodným objevem – a ředitel ústavu se podepíše, aniž na to měl jakoukoliv podstatnější zásluhu. Kdo z mladších vědců je ochoten se takto prodávat, vegetuje v takových ústavních podmínkách dál; kdo se vzepře, může se s vědeckou prací rozloučit. To všechno spolupůsobí rozkladně na samotnou vědu, a už docela na atmosféru a ducha univerzity.

V našich podmínkách k tomu přistupují další rozkladné a retardační momenty: nemožná politická kontraselekce, vylučování nežádoucích učitelů i studentů z univerzity, vnucené náhražky za unifikační působení skutečné filosofie, ideologizace vědy a politické rozhodování o dalších směrech vědeckého výzkumu ze strany stranických sekretariátů, a zejména sekretariátů ÚV. Vzniká zvláštní vědecko-politický žargon, jímž se vystihují jemnosti politického počasí a jež se nedotýká žádná skutečná, věcná vědecká problematika. Z vědy je důsledně činěn nástroj; cíle jsou stanoveny politickými orgány a vědci tu jsou proto, aby jich na základě své odborné připravenosti dosahovali. Věda je degradována na technickou zdatnost; její hranicí, mezí je pravda – podle známého přirovnání Marxova k **hanze** („jusqu'à la vérité“). Ale bez pravdy není věda vědou; jen v orientaci na pravdu se dokáže věda osvobodit od politických a ideologických tlaků. Ale pak se nemůže věnovat jen své odbornosti, ale musí chápat, jakými prostředky je napadána a zevnitř rozkládána. Věda, která chce být dnes vědou, nesmí být pouhou speciální disciplínou, ale musí být schopna rozumět sobě samé a situaci, v níž musí pracovat. A právě k tomu cíli musí podstatně komunikovat s jinými odbornými disciplínami a zejména s filosofií, neboť potřebuje mít otevřený zrak pro celek – pro celého člověka a pro celý svět.

Rekonstituce univerzity v jejím původním zaměření je nezbytná z podstaty věci (tj. z podstaty vědy a vědění vůbec), ale je nezbytná také jako začátek rekonstituce celé společnosti. Neboť v dnešním světě nemůže zavládnout mír, dokud se spolu nebudou moci dohodnout svobodné země a svobodné národy. Národ se však může stát svobodným pouze ve jménu pravdy a v pravdě (skrze pravdu). Žádná sebeefektivnější speciální věda

však není schopna ukázat pravdu a vést k svobodě; to je možné jen tam, kde si věda ostře uvědomila své místo v celku vědění a místo vědění v celku lidského snažení (tj. snažení lidstva) a místo lidstva a člověka ve světě, který je světem díky prosvětlení pravdou. Jak říká Jaspers: „Ohne Wahrheit keine Freiheit, ohne Freiheit kein Friede“ (3352, *Die Idee der Universität*, Springer 1961, s. 9).

<<<

>>>

[Nové uspořádání práce ve společnosti]

770823-1

(50) (7) (SSaŽ – Strašnice, 23. 8. 77 odpoledne.)

V zájmu každého jednotlivce je uplatnění všech intelektuálních i praktických schopností, které má a které musí proto být plně rozvinuty (pokud to ovšem nejsou schopnosti rozporné, navzájem se vylučující, anebo pokud se neobracejí proti člověku a proti společnosti). Na druhé straně by měla platit zásada, aby nikdo nebyl nucen své schopnosti přetěžovat, a aby zejména byl zaměstnán prací, na kterou hravě stačí a na niž má tolik, že mu hodně přebývá. Společensky nutná práce musí být rozdělena tak, aby jí nikdo nebyl celočasově vyčerpáván, ale aby mohl vedle ní pracovat na tom, k čemu se sám rozhodl. Prozatím by celá věc mohla být uspořádána tak, že by veškeré pracovní aktivity byly rozděleny do dvou skupin, totiž na práce společensky základně nutné (na nichž spočívá zabezpečení materiálního provozu společnosti a společenského života) a na práce „svobodné“, tj. volené dobrovolně pro potěšení a zálibu či podobně. Některé z této druhé skupiny prací by mohly mít naprosto soukromý ráz, ale jiné by mohly mít povahu kulturních aktivit, k nimž se lidé stejných nebo podobných zájmů dobrovolně sdružují. V takovém případě by mohly mít podobné aktivity podobu jakéhosi honorovaného druhého zaměstnání. Prací z první skupiny by se každý člověk musel a zároveň měl zabývat určitý počet hodin týdně (např. 3 dny nebo 20 hodin apod.); výdělek za povinné práce by měl být tak vysoký, aby zajistil životní minimum (které by ovšem bylo stanoveno na slušné úrovni). Vše ostatní, tj. práce ze záliby nebo kulturní práce apod., by představovalo práci navíc, a tedy také eventuelní výdělek navíc (pokud by o výdělek opravdu šlo). Tak kupř. by bylo možné takové sdružení literárních kritiků, publicistů, odborníků z humanitních věd apod., kteří by spojeným úsilím vydávali nějaký časopis (jako nakladatelé a vydavatelé); bylo by možné také založit a vést nakla-

datelství a tisknout knihy nebo časopisy nějakým jednoduchým moderním způsobem anebo zase klasickými způsoby jako bibliofilie apod. Důležitou okolností by byla předepsaná doba pracovní povinnosti, kterou by každý měl před sebou (anebo už za sebou) – tak kupř. by každý byl povinen odpracovat v první skupině třeba 20.000 nebo později 15.000 či dokonce 10.000 hodin. Ostatní čas by byl jeho a mohl by s ním podniknout, co by chtěl.

Nesnaze spojené s pokusy vydělávat velké peníze na druhém typu prací by musely být nějak řešeny. Hlavní předností by však bylo, že lidé, kteří by se rozhodli pro určité povolání a neměli by možnost pracovat ve shodě se svým zájmem v první skupině prací, by mohli splnit své přání ve skupině druhé, a to bez ohledů na to, zda se tím uživí (např. by mohlo takto existovat naprosté překrvení, přelidnění některých oborů, aniž by to vedlo k jakýmkoliv potížím). Možné by bylo také kombinovat v rámci některých podniků oba druhy práce. (Tj. např. tak, že určitý podnik by mohl zaměstnávat pracovníky kategorie první a nadto navazovat určité typy spolupráce s celou řadou pracovníků kategorie druhé. Tak např. nakladatelství by mohlo mít poměrně malý počet redaktorů a administrativních sil, zatímco většinu prací by dělali „externisté“, kteří by se podíleli jen určitým procentem na výsledcích těch projektů, na nichž spolupracovali – tím by se příliš nelišilo postavení externích redaktorů a třeba autorů apod.)

V některých případech by mohlo být pamatováno na výjimky. Např. vynikající autor by mohl být osvobozen od určitého počtu hodin povinné práce (obvykle za již podané výkony, zásluhy apod.). To by se zřejmě vztahovalo na autory starší a již renomované, nikoliv začínající. Mladým lidem není na škodu, když mají co nejširší záběr zkušeností se všemi rovinami a oblastmi společenského života. S předními vědci by mohly být uzavírány speciální smlouvy vzhledem k tomu, že u nich se společensky nutná práce kryje s jejich zálibami a svobodnou volbou, a také vzhledem k tomu, že pro jejich práci jsou obvykle naprosto nezbytná nákladná zařízení, která si nemůže dovolit pořizovat soukromá osoba.

Společensky nutná práce by ovšem nebyla definována jako práce ve státních institucích, neboť by šlo také o práci v podnicích „družstevních“ nebo vůbec založených určitými skupinami. Výroba by tedy nebyla soustředěna (leč snad výjimečně) ve státních rukou; stát by měl především správní poslání. To by zároveň umožnilo, aby stát v pracovních sporech mezi zaměstnavateli a zaměstnanci nebyl nutně jednou ze stran (nýbrž právě jen výjimečně při sporech státních zaměstnanců se státní správou, např. při sporech mzdových apod.).

<<<